

МИРОСЛАВ ПАВЛОВИЋ, СМЕДЕРЕВСКИ САНЦАК 1739-1788. ВОЈНО-АДМИНИСТРАТИВНО УРЕЂЕЊЕ

Приказ

У невеликој домаћој историографској продукцији османистике из области времена транзиције, посебну пажњу привлачи монографија *Смедеревски санџак 1739-1788. Војно-административно уређење*, Мирослава Павловића, доцента на Одсеку за историју Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду. Монографија о којој је реч, представља допуњену и делимично измењену докторску дисертацију, одбрањену 2. јула 2016. године на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Књига је, 2017. године, награђена наградом Иларион Руварац Матице српске, која се од 2015. године додељује за најбољу књигу из области Историје српског народа или из Опште историје на српском језику. Подељена је на четири поглавља: *Теоријски приступи (Османистика и савремена теорија, 21-54; Османско доба транзиције, 55-107); Структуре (Територијално-управна организација, 109-151; Демографија, 152-190; У правном систему Османског Царства, 191-205; Структура пореског система, 206-227); Војно уређење (229-319) и Институција апелације (321-369)*. На самом почетку су *Уводна разматрања (7-20)*, а на крају монографије је *дât Закључак (371-376); Списак скраћеница (377); Речник османских термина (379-394); Библиографија (395-423); Summary (425-427); и Именски регистар (429-442) и Географски регистар (443-451)*.

Османистика захтева посебну методологију, познавање старих и модерних оријенталних језика, као и светских језика. Притом, треба указати на то да је, као и у другим дисциплинама историографије, немогуће задржати исту методологију за изучавање читавог периода историје Османског Царства, већ се приступ мора прилагодити специфичностима класичног, транзиционог и танзиматског времена. Аутор је одустао од посезања за тоталном историјом, јер природа извора не дозвољава такво настојање. Извора има много, а један део њих је немогуће до краја прочитати, јер није могуће утврдити транслитерацију. Основ за писање монографије *Смедеревски санџак* била је архивска грађа Архива Председништва Владе у Истамбулу, Генералног директората тапија и катастару у Анкари, Архива Српске академије наука и уметности у Београду и Архива Србије (Лични фонд Душана Перовића) у Београду. Поред тога, аутор је савладао и при истраживању користио релевантну литературу која се бави разматраним питањима.

У *Уводу* су дати географски и просторни оквир, као и методолошки приступ истраживању. Одбачен је реконструктивизам, а прихваћен наративизам. Наративизам, у извесном обиму, подразумеван при састављању било ког писаног рада, у историографији је неизоставан. Прихваћена је врло занимљива, наизглед неспојива, комбинација структуралистичких основа и постструктурализма, јер

„деконструкције нема без структуре”. Аномалија, нефункционални део успостављене структуре, омогућује деконструкцију. Постструктурализам, чије је једно од основних начела деконструктивизам, није могуће увек применити. Рад у архиву је немогућ без доброг познавања структуре и начина функционисања османске бирократије. Аутор се определио да све термине наводи онако како су забележени у грађи, уз могуће изузетке који су јасно наглашени. Коришћена је грађа из фондова Београдске и Нишке хазине, документа мухиме дефтера, као и фонд ахкјам дефтера.

Аутор указује да оно што стоји у архивској грађи, постоји и у стварности, ма како било нефункционално у свом времену. Осврће се на чињеницу да је у току истраживања за монографију физички било немогуће прегледати огромну количину грађе, те је избор, који је, као такав, субјективан, био неопходан, неизбежан. Следећи методологију коришћења једино званичних назива, аутор не користи ни израз „кнежинска самоуправа”, иако обрађује кнежине. Појам кнежинске самоуправе је правно уобличен тек у време 1792-1796, те је, позитивистички гледано, неправилно примењивати га на ранији период, мада се овај израз може користити без страха од грешке, имајући у виду постулат правне науке да је друштво то које ствара право, а не да се правом ствара друштво, односно, да је ферманима 1792-1796. само *de iure* констатовано и признато *de facto* стање. Такође, постоје и паранормативне, обичајне правне институције, које могу производити једнако правно дејство. Израз кнежинска самоуправа је, такође, у историографији широко прихваћен и без дихотомног или синонимног значења.

Прво поглавље обрађује теоријско-методолошки приступ истраживању и философији историје. Савремени теоријски модели у историографији су подвргнути провери, а приказани су и феномени транзиције османског уређења и система власти, нарочито у погледу формирања нове локалне елите из пореске администрације.

Демографска питања, тј. размештај и структура насеља и становништва, општа насељеност и густина насељености, овде су први пут у домаћој историографији озбиљно претресена. Потпоглавље *У правном систему Османског Царства* обрађује статус санџака од поновног доласка османске власти до 1788. године, тј. почетка Аустро-турског рата 1788-1791. Ради јачања границе према Хабзбуршкој Монархији, под надлежност београдског мухафиза је стављен читав низ утврђења у другим санџацима: читав Крушевачки санџак, Шабачка нахија из Зворничког санџака, Пирот и Цариброд. Ипак, изворна грађа не дозвољава да се о овоме говори као о Серхату. Серхат, наиме, представља институцију класичног периода. Иста личност носила је титуле смедеревског санџакбега и, од средине XVIII века, све чешће београдског мухафиза, редовно у чину везира (тј. паше од три туга). Међутим, он у стварности није могао утицати ни на прилике у унутрашњости Смедеревског санџака, а поготову не у другим областима које су биле под његовом формалном управом. Разлика нормативног и номиналног поретка је обележје овог времена. Војне структуре су умногоме испреплетене са административним и чине посебан део бирократије. Важност овог поглавља огледа се у томе што је разјашњен феномен „инфлације” титула и функција и њихово стварно место у војноадминистративном систему Османског Царства, а које је зависило и од времена у којем су функција и титула присутне, али и од тога која је личност била носилац поменутих.

При дефинисању административно-географских целина (нахија, каза и кнежина), Павловић је доказао раније научне претпоставке да Шабачка нахија административно није припадала Смедеревском, већ Зворничком санцаку, иако је била у надлежности београдског мухафиза. Доказано је да су Ужичка и Нишка нахија биле у саставу Смедеревског санцака, иако је Нишка била физички одвојена територијом Крушевачког и Видинског санцака. Овај део књиге се, уз трећи, може сматрати и најзначајнијим, јер продире у суштину османског уређења, што је и поднаслов монографије. Положај Нишке нахије обухвата стратешки важан простор, пратећи Цариградски друм. Било би од користи у домаћој историографији посебно проучити оне делове Смедеревског санцака који су кроз период 1718-1739. године, остали под влашћу Османског Царства и након Београдског мира поново укључени у Смедеревски санцак, јер се попис из 1741. године на њих не односи.

Посебно је обрађен историјат настанка појма Београдски пашалук, за који Павловић тврди да је конструкција српске историографије. У изворима на српском језику се израз не спомиње у периоду који монографија обухвата, али већ непосредно потом, у време Кочине крајине, у српским записима се спомиње и израз Београдски пашалук. Павловић овде наглашава начелни став да увек користи службене називе провинција, служби и сл. Напомиње да то често није било примењивано ни у савременом стању, међутим, како се историчар мора ослањати на изворе, оно што је у изворима, то је стварно и у историји, ма колико било непримењиво у свом времену. У потпоглављу *Структура пореског система*, аутор се посветио пореском систему на простору Смедеревског санцака током XVIII века, где је разрешио недоумицу у погледу куће и баштине, доказавши да се ради о две пореске јединице. Уз то, Павловић доноси потпуно ново гледиште на дефтерологију овога периода, утврдивши да се методе класичне дефтерологије овде не смеју слепо следити.

Треће поглавље, *Војно уређење*, је већ на почетку осветлило положај мухафиза, његов значај и улогу, која се простирала и у утврђењима ван Смедеревског санцака. На овом месту се читаоцу много боље дочаравају разлози због којих се установио назив Београдски пашалук. Широке надлежности, висок чин мухафиза и његов значај у сразмери су са чињеницом да се његова власт ослањала на јерлије, јер спахије и јаничари одавно већ нису имали већу улогу. Мухафиз је имао и низ подређених службеника, чиновника. Оваква организација је за циљ имала обезбеђење финансирања и снабдевања трупа. Недостатак ове, по османску власт корисне, мере био је у томе што је, поред јерлија, добар део службеника мухафиза долазио из редова јаничара и спахија. Контрола новчаних токова која се стекла у рукама ових чиновника, временом је забележила злоупотребе, који су угрозили закупце, тимарлије и читлук-сахибије. У Нишу је постојала посебна Нишка Хазина, али управноправна надлежност санцакбега није била угрожена. Током друге половине XVIII века, функција санцакбега је замењена функцијом београдског мухафиза. Он је, као војни командант, над утврђењима ван територије санцака имао једино војне надлежности, док су управне припадале надлежном санцакбегу. Територија војне управе се, како је до сада ово питање најчешће везивано за Кочину крајину и српску револуцију, често поистовећивала са управном поделом Царства, што је један од разлога за укоренивање погрешног назива.

У последњем поглављу, *Институција апелације*, умногоме је приближено настојање османске централне власти да стабилизује и консолидује своју власт и сачува државни поредак. У вези са жалбама су вођене жалбене књиге, „акхјам дефтери”. Посебно је обрађено питање апелација аскера и апелација раје на Диван.

Теоријски приступ, примена посткласичне дефтерологије и сагледавање демографског стања, административног уређења и правног поретка Османског Царства у периоду између *Доба лала* и реформи под Селимом III, чине монографију *Смедеревски санџак 1741-1788, Војно-административно уређење* важном литературом, не само при проучавању историје српског народа XVIII века, већ и српске револуције.